

ПРИКАЗИ

ЈОВАН МАЈЕНДОРФ, ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА - ЈУЧЕ И ДАНАС,

Прев. са француског Р. Поповић, Београд 1998.

Наслов оригинала, *Jean Mayendorf, L'Eglise orthodoxe hier et aujourd'hui, Paris 1995. Nouvelle édition, revue et augmentée par Jean Mayendorff et Nicolas Lossky, Édition du Seul 1995.*

Почетком овог века др Мојсије Стојков је у предговору свог превода Опште црквене историје Јевсевија Поповића, нагласио потребу за систематски обрађеном историјом Цркве која би користила како богословима и свештеницима, тако и верним синовима Цркве, који баш због овог недостатка „подлежу штетном утицају антицрквеног, често чак и антихришћанског духа“¹. Нажалост након његовог, мора се нагласити веома смелог, подухвата општа црквена историографија на овим просторима је на један дужи период запала у летаргију и тек се у последњој декади овог века назире знаци буђења. Мало је радова који су се систематски тематски бавили историјом Цркве. Она је углавном била, сасвим логично, неодвојиви део средњовековне историје, тако да су је многи историчари, обрађујући конкретне епохе и догађаје, увршћивали у предмет свог проучавања и придавали јој више или мање пажње. Тако се, на пример, Димитрије Оболенски у својим одгонеткама историје Византије и византијског комонвелта дотиче и историје Цркве, или пак, на пример, група аутора у Историји српског народа коју је издала Српска књижевна задруга. Но, оно што остаје необрађено, или можда боље, непримећено, јесте један богословски осврт на историју где узрочно-последична повезаност свега са Богом и свега са свим представља категорички императив историографске еспертизе минулог, нарочито уколико је реч о историји Цркве. Највећи број студија историје Цркве је објављиван по разним часописима, почев од Богословског гласника, Зборника богословског факултета, па све до Хришћанске мисли и Гласника СПЦ. То што су ове студије објављене у часописима увелико отежава научно-истраживачки рад зато што је релативно тешко доћи до њих, јер их локалне библиотеке немају, те је онај који се овим радом бави обавезан да буде у Београду. Из наведеног се може закључити да је потреба за свеобухватном и богословски систематски обрађеном историјом Цркве алармантна, не би ли се на основу две хиљадугодишњег дисања Духом Светим, нашао прави начин сведочења Јеванђеља у нашем времену и времену које нам предстоји.

---

¹ Др Мојсије Стојков, Предговор књизи Јевсевија Поповића, Општа црквена историја, Сремски Карловци 1912., стр. V

Као драгоцен допринос историографији Цркве на овим просторима, појавила се књига истакнутог богослова и историчара Јована Мајендорфа – Православна Црква јуче и данас, а у издању Богословског факултета у Београду. Иако је књига релативно малог обима, она великом прецизношћу погађа нуклеус историјског пута православља и осликава га у богословско-историографском светлу. Након неколико наслова преведених на српски језик² дугогодишњи декан Академије Светог Владимира у Њу Јорку је својом књигом увелико олакшао богословски приступ историји, којој је исувише често прилажено као сувој фактографији, а која заправо представља непрекидни позив на разговор који је од Бога упућен нама, а који ми тврдовратно одбијамо.

Мада књига за тему има пре свега историју Цркве, она се у великој мери дотиче саме њене суштине, односно еклисиолошких проблема који су постојали у прошлости или који су данас актуелни. У предговору, писац, сходно Господњој заповести апостолима (Мк 16, 15), наглашава да државе Африке, настале након окончања империјалистичких управа, „очекују Јеванђеље у његовој аутентичној чистоти, да Црква у својој божанској стварности мора заборавити све средњевековне сукобе који су поцепали хришћанство“.³ Наглашавајући императив сведочења Васкрслог, он указује на намеру свог дела, а то је спознавање еклисиолошких кретања у историји, од Педесетнице до данас, са освртом на односе два дивергентна погледа на суштину Цркве – источни и западни и импликације коју је овај однос имао на историју Цркве. Да би се сведочила вера у аутентичној чистоти потребно је много више од простог сагледавања чињеница. Неопходно је пре свега разлучити Предање Цркве од предања људи. Наравно, ово указује да Православна Црква мора пронаћи свој идентитет, који је остао непроменљиво свет још од настанка, и очистити га од наслага који, пак, понекад имају дејство директно супротстављено суштини хришћанства.

Прво поглавље се бави првобитном Црквом, апостолским временима. На концизан начин писац даје православно објашњење апостолске службе и пресудне улоге Светог Духа, без Којег не би било ни апостола ни Цркве. Управо је присуство, благодат Светог Духа била та која је апостоле и васцелу Цркву помазала и учинила их способнима да објављују, спознају и чувају Истину. Ово је нарочито истакнуто на примеру настанка Светог писма Новог завета који говори о организму Цркве. Чињеница је да се канон Светог писма формирао у Цркви, да је она одређене књиге препознала као богонадахнуте, а неке не. Чинилац, који је приликом убрајања одређене књиге у новозаветни корпус био одлучујући, јесте апостолско порекло. Опет, са друге стране пуно је списа приписивано апостолима, те је требало разабрати шта јесте, а шта није од апостола. „Апостолска истини-

² Византијско богословље, Крагујевац 1985.; Христос у источно-хришћанској мисли, Манастир Хиландар 1994.; Свети Григорије Палама и православна мистика, Београд 1995., Империјално јединство и хришћанске деобе, Крагујевац 1997.

³ Јован Мајендорф, Православна Црква јуче и данас, Београд 1998., стр. 6

тост није била обавезно и материјалне природе, већ је запечаћена потврдом Светог Духа о апостолском пореклу Светог писма. Црква је тако утемељена од апостола и на апостолима, али такође и у Духу Светом⁴. Управо је помазаност једним те истим Светим Духом и апостола и Цркве учинила да се препознају богонадахнути списи који су сведочили Господа Исуса Христа. Заједница која је примила Свето писмо и у њему познала Истину јесте Црква која га тумачи Светим Духом, а ово познање и тумачење представљају „оно што зовемо Свето предање“⁵ и ово представља суштину православног схватања Светог писма и Светог предања.

Тема која заокупља и која је везана са осталим поглављима јесте питање апостолске службе и Петровог првенства. Писац разликује две целине Дела апостолских и то: од 1-12 главе када је у жижи јерусалимска заједница којој у љубави председава Петар, као и обраћање наочитог и ревносног ученика Гамалиловог – Савла, који се у даљим главама помиње као Павле и коме је посвећен остали део књиге, главе 13-28. Из ове књиге Новог завета он црпи аргументацију за православно детерминисање апостолства и првенства. Након убиства Јакова брата Јованова, првобитна заједница дванаест апостола којој је председавао Петар била је нарушена до те мере да је то утицало на потпуну промену живота првобитне Цркве. Апостоли одлазе на разне стране, а место на сабрањима које је заузимао Господ, а после њега Петар, припашће Јакову, брату Господњем, једном од дванаесторице, који остаје у Јерусалиму све до своје мученичке сврти. Апостолска служба је постала путујућа и имала је васељенски карактер, за разлику од епископске која је „светотајинска, управна и помесна служба“⁶. Дакле, не може се повлачити једнакост између епископске и апостолске службе, иако су међусобно органски повезане. Петар који је некада заузимао Господње место на евхаристијским скуповима јерусалимске Цркве, сада постаје апостол обрезаних, по вољи Божијој иза апостола незнабожаца – новог Израиља, Павла. Но, овим се није хтео умањити значај апостолског корифеја Петра, већ само нагласити да је Петрово првенство имало своју основу само у његовом исповедању вере у Спаситеља (Мт 16, 16) и да, с тим у вези, свако други ко исповеда исту веру, а она се може исповедати само у Духу Светом (Мт 16, 17), може бити стена на којој ће бити саздана Црква. Дакле, вера је та која даје првенство, а не неки специјални и повлашћени положај Петра у односу на остале апостоле. Оно о чему је отац Јован водио нарочито рачуна у првој глави своје књиге било је показивање да суштина православне еклисиологије води пореклу управо из Светог писма и Светог предања и да је ова чињеница кључни елемент у одређивању става према инославнима.

Друго поглавље књиге је посвећено Васељенским саборима и приликама насталим када је хришћанство озакоњено и када је постало државна и једина вера царства. Хришћански однос према држави изражен је у

⁴ Исто, стр. 13

⁵ Исто, стр. 14

⁶ Исто, стр. 19

посланици Римљанима, Светог апостола Павла (13, 1-4). Међутим, римски цареви нису били ни налик помазаним главама Израиља. Да би се великим царством лакше управљало требало је објединити га на политичком, економском и верском плану што је више могуће. У I веку Рим је на врхунцу своје моћи. Економско-политичка организација царства функционише готово без икаквих потешкоћа, а у ралигији се јавља синкретизам који има за задатак да инкорпорира све религије царства и створи једну, општу веру са деификацијом цара у центру. Како је хришћанска вера одбила да буде једна од многих ралигија која ће обожавати цара, стављена је ван закона и на њу је гледано као на опасност по владајући поредак. Међутим, у IV веку долази до промене у односу римске државе према хришћанству и Миланским едиктом 313. године она престаје да гони Цркву. Питање које се логично намеће јесте разлог промене мишљења римских власти, односно да ли је дошло до промене структуре државе. Након Миланског едикта више ништа није било као пре. Долази до приближавања Цркве и државе. Држава више не гони цркву, од некадашњих гонилаца настају равноапостолни владара који су одани Јеванђељу. Савремена протестантска наука држи до тога да је у IV веку дошло до подржављења вере, да је хришћанство изгубило своју суштину у замену за заштиту државе. Отац Јован покушава да рашчлани феномен хришћанског владара, цара Константина и симфоније државе и Цркве. Друга интенција писца у овом поглављу јесте детерминисање сабора као веома битног чиниоца еклисиологије.

Цар Константин и његов однос према Цркви су били узор свим владарима хришћанске Европе, све до краја средњег века. Ово је особито било важно земљама православне икумене. Најсветлије странице наше националне историје – епоха Немањића – настала је по узору на византијску симфонију којој је први акорд дао управо Константин. Објективно гледано, цар Константин је током своје владавине остао „широко веран начелима синкретизма, који је наследио од свог оца, уз то исповедајући основна хришћанска убеђења“.⁷ Крштење је примио на самртничкој постељи и то од руку полуаријанца, али и поред свега Црква је у њему препознала светитеља. Не сме се никако акт канонизације цара Константина сматрати за политичку калкулацију, јер је управо он, без обзира на повод, отворио врата Цркви која ће у византијском свету доживети свој пуни процват. Оно што је Константин започео, Јустинијан је завршио. Држава којом је владао постала је тесно повезана са Црквом. У царству су постојала два свештеноначалства – црквено и политичко; прво је залог будуће стварности, сада присутне иконично и остварене у тајнама, а друго је требало да се стара о историјским потребама прве и да је штити. Владар је сматран за изабраника Божијег, за „земаљски одсјај Христове небеске моћи“.⁸ Управо овакво схватање владара усадиће и Стефан Немања у темеље државе коју је градио. За разлику од Запада где је симфонија уздрмана и разрушена у време успона Франачког царства или папске власти, на истоку је сваки

⁷ Исто, стр. 24

⁸ Исто, стр. 26

покушај надвладавања световне власти над духовном (иконоборачки царевини) оштро санкционисан, а са друге стране, пак, западни папоцезаризам је био назамислив.

Носећи стубови Цркве јесу Васељенски сабори, који представљају израз сведочанства јеванђелске Истине. Писац се овде на концизан начин бави питањем суштине и важности Васељенских сабора, а у вези са потребом и могућношћу одржавања свеправославног сабора у будућности. Веома је битно што наглашава чињеницу да сабор не представља спољашњи орган тела Цркве нити има благодат већу од оне коју има епископ. Епископи су се „окупљали не да нешто додају благодати коју свако од њих има у пуноћи... него да посведоче своју једнодушност у истинском учењу“.⁹ У сусрету са јелинском философијом Црква је наилазила на разна искушења. Да би се лакше супротстављала искушењима долазило је до сабора. Они су у Светом Духу, Који почива на целом црквеном организму, долазили до познања Истине. Овакво познање Истине је потом било прихваћено од целе Цркве, а сваки покушај узурпације и наметања је, без обзира на подршку државних власти, био осуђен на пропаст. Отац Јован наводи теме седам сабора, које православна Црква признаје за васељенске са посебним освртом на еклесиолошка кретања око питања првенства, односно распореда патријаршија у хијерархијском редоследу. На крају поглавља он каже: „Ако православна Црква не признаје више ниједан сабор као двасељенске ван ових седам сабора... она се ограничава не једно дато историјско време... Ако Црква по својој природи остаје увек иста, а историјске околности у којима она живи нужно се мењају, то се данас облици и процедура не би могли у пуној мери поновити“.¹⁰ Овим жели да нагласи да време васељенских сабора не припада прошлости, али да је неопходно пронаћи нове модалитете за њихово сазивање како би се нарасли проблеми решили.

Следеће поглавље обрађује Велику шизму 1054. године и покушај васпостављања јединства. Узроци раскола су исувише комплексни да би били разјашњени на неколико страница, али и поред тога отац Јован успева да расветли оне најважније. Различитост, а понекад и директна супротстављеност језичних, културних и политичких карактеристика истока и Запада била је потпомогнута и неслагањем у учењу, нарочито у еклесиологији. Наравно, темељ раскола је настао управо из различитих еклесиологија, односно схватања Цркве и питања папског првенства. Почетак раскола неки научници везују са пропашћу Западног римског царства 474. године, а неки са успоном Франачке. Но, раскол је зачет гашењем латинског предања на Западу. Ново, германско предање развијало се ван предања старих отаца Цркве. За некадашње варваре дух Истока, чију суштину нису имали прилике да упознају, ни воље да разумеју, је био само политичка сметња коју је радикално требало уништити, а све што је с њом у вези – одбацити. Карло Велики је, основавши средњовековну папску државу, истакао јасно своје цезаро-папистичке идеје. Рим, у то време

⁹ Исто, стр. 30

¹⁰ Исто, стр. 37

нападан од Лангобарда, није могао да очекује заштиту од иконоборачког цара Византије, па је своју самосталност дао Карлу Великом, па од тог тренутка папство и царство постају традиционално удружени. Крунисањем за цара 800. године, Карло је нарушио јединство хришћанске екумене, која је по тадашњем схватању могла да има само једног цара на земљи који је одсјај само једног цара на небу. Иако је за савременике био ништа друго до узурпатор, он је са својим дворским теолозима ударио темељ богословском и политичком разлазу са Истоком. Са византијске стране, владала је тотална ароганција и игнорисање младе германске културе. Са великом дозом самозадовољства Византинци нису озбиљно пришли интерполацијама, страним па чак и супротним предањском хришћанству. Олако се прешло преко увођења филиољуге у Вјерују и рушења митрополитанских правила Цркве на Западу. Први који је схватио потребу промене односа Византије према Западу био је велики цариградски патријарх, Фотије (820-око 891). У сукобу са папом Николом I (858-867) патријарх Фотије је наишао на радикални став по питању папског примата и по први пут на Истоку поставио проблем исхођења Светог Духа. На жалост, повод за сусрет са Западом је био политичке, а не богословске природе. Но, и поред тога дошло је до разјашњења да право апелације није посебна, божанска повластица коју катедра Рима има. Примат који је Рим добио и хијерархијски распоред партијаршија су имали пре свега политичке, а не богословске конотације и то је чињеница која је на истоку била прихваћена као најнормалнија ствар. Јединство Цркве је на Истоку било синоним за јединство вере; на Западу је такво јединство било изнака за политичко јединство са једним центром – Римом. Широкогрудост патријарха Фотија је омогућила поновно приближавање две половине хришћанске икумене, о чему сведочи и сабор из 879-880. године. На несрећу, након њега историја ће раздубљивати јаз између Истока и Запада, а и једнима и другима ће недостајати личност која ће попут Фотија имати довољно смисла за историју. Тужан исход удаљавања доживеће своју завршницу у XI веку. Међусобно занемаривање је довело до тога да Исток и Запад изгубе заједничко црквено мерило које би им омогућило да се споразумеју.¹¹ Отац Јован истиче податак који се ретко среће по литератури у вези са расколом 1054., да је 1053-1054. учињен покушај превазилажења раскола. Кардинал Хумберт и патријарх Михаило Керуларије су, истрајавајући на сасвим супротним ставовима, окончали вишевековну агонију јединства Истока и Запада. Мисије које су крсташи предузели потом још су више расцепиле некад јединствену икумену. Сваки политички покушај васпостављања јединства био је унапред осуђен на пропаст. Тужна историја насилног наметања уније показала је сву комплексност раскола чије је превазилажење радња која изискује напорну пловидбу богословским водама.

Четврто поглавље је намењено византијском наслеђу. Престиж који је Цариград имао током средњег века утицао је да се у православној Цркви створи византијски духовни комоњвелт који ће утицати на историју свих

¹¹ Исто, стр. 48

православних народа и који ће наизвети политичку пропаст царства. Ово поглавље представља кратку анализу духовних кретања у Византији, почев од места које је Цариград заузимао у пентархији па до светих тајни, литургијског живота и монаштва. Као и тема духовности која је своју редакцију имала међу негрчким становништвом и која је представљала и још увек представља видљиви део јединства у вери Православне Цркве. Мада се не тиче конкретно историје, ово поглавље даје велики допринос стварању комплетне слике прошлости Православне Цркве, али и лакшем разумевању политичке историје православних народа. „Византијски богослужбени обреди, неисцрпно богатство духовне уметности, духовни углед монаха, употреба на богослужењу језика разумљивог за народ, ожењено свештенство... схватање Цркве која прихвата широку обавезу заједништва...- све ове чињенице... омогућиле су Православној Цркви да током векова сачува посебан црквени живот. Црква је такође из Византије наследила мање позитивне историјске црте, посебно поимање свете државе која је засведочена на крајностима савременог национализма“.¹² Ово је нарочито било важно за опстанак православних под освајачима и сусрета са другим верама, пре свега исламом, којим се бави пето поглавље.

Утицај ислама на хришћанство је био огроман, и то од самог почетка његове експанзије. Настанак иконоборачке кризе је повезан са диспутима са исламским богословима и њиховим оптужбама на рачун православних да су идолопоклоници. Но, прави сусрет православља са исламом десио се онда када су државне власти које су још од Константина и Јустинијана штитиле Цркву, претрпеле пораз у борби са исламским завојевачем. Положај у којем се нашао васељенски патријарх Генадије Схоларије у другој половини 1453. године није био нимало завидан, али је ипак допуштао изванредан простор за маневрисање. Како је хришћанство било толерисана вера, млади султан Мехмед, велики у сопственим очима и опчињен жељом да настави да царује тамо где су Ромеји стали, дао је велика овлашћења цариградском патријарху који ће од тада па све до пропасти Отоманске империје 1918. бити не само духовни, већ и и световни поглавар хришћана царевине. По законима Курана, ислам не познаје деобу световне и духовне власти, као и постојање различитих нација унутар једне вероисповести, па је сасвим логично што су хришћани добили статус народа којима управља цариградски патријарх. Овакво стање у царству је ишло узлазном или низлазном путањом у зависности од стања саме царевине. Но, оно што писац наглашава јесте чињеница да је гашењем великих духовних центара Византије дошло до духовне стагнације, летаргије, а потом и збуњености у одређивању идентитета православне Цркве. Оно је нарочито постало изражено приликом наметнутог уплитања православне Цркве у расправе између римокатолика и протестаната и то почев од XVI, а нарочито у XVII веку. Потреси који су захватили Запад настанком реформације осетили су се и на Истоку, нарочито у време цариградског партијарха Кирила Лукариса и кијевског митрополита Петра Могиле. Без искуства

¹² Исто, стр. 71

аутентичног православља ова двојица, међусобно супротстављених схватања показују духовну осеку са којом се Црква носила. На тренутак је изгледало као да се православље гуши под налетом протестантизма Кирила Лукариса или латинизма Петра Могиле. И Рим и протестанти су православље сматрали превазиђеним и сопственом интересном сфером која би добро дошла ради постизања коначног престижа. Но и поред оваквих скретања, живи организам Цркве је наставио да дише Светим Духом, који ју је држао у истини и спремну да се обнови када за то дође време. Упоредо са поменутиим догматским скретањима долази до повратка патрологији и превођења класичних дела хришћанске књижевности који ће играти кључну улогу у повратку предањским коренима.

Поглавља шест и седам посвећена су историји Цркве у Русији и то до 1917. године (поглавље VI) и за време комунизма. Како је писац пореклом Рус, сасвим је нормално што је толико пажње посветио историји Руске Цркве. Како у новијој литератури ова тема није нигде обрађена систематски, онда ова поглавља која су обрађена и са богословске стране, представљају веома корисно штиво за све који се баве њеним проучавањем. Нарочито је важан опис голготе Цркве под бољшевичким терором. Са великом дозом објективности сагледани су поступци патријарха и епископа и под просвећеним апсолутизмом позападњачених царева и под комунизмом. Писац разбија стереотип да је синодални период историје руске Цркве имао само лошу страну. То је било време организовања црквеног живота, мисије на далеком Истоку (Аљаска, Јапан, Кина) и на Америчком континенту, повратка Оцима Цркве, као и бујања старчества које ће имати пресудан утицај на водеће умове Русије – почев од Гогоља, Достојевског, Хомјакова, па све до преобраћених марксиста Булгакова, Берђајева, Струвеа. На несрећу, ни духовни полет интелектуалаца није могао да спречи револуционарне промене које ће, по својој дефиницији, донети само зло. Након четрнаест векова Црква се поново среће са прогоном, са државом која се отворено изјашњава за богоборну у којој је једини дозвољени култ – култ човека. У новонасталим приликама Црква – Тело Христово се нашла пред безбројним искушењима. Једно од највећих било је заузимање става прева држави. Почетни ватрени напад на антитеизам нове државе је замењен нешто мирнијим тоновима, а затим и наметнутим одобравањем, што је довело до снажне реакције у дијаспори. Мада је отац Јован поникао и живео у дијаспори, то му ипак није сметало да објективно сагледа сву комплексност и неминовност сарадње Цркве са комунизмом. У времену кад живи завиде мртвима помирљива политика према комунизму је омогућила опстанак. Наравно да је било грешака, али ако се узме у обзир чињеница да је Црква била строго контролисана и у царској Русији, те да није могла да развије унутрашње механизме одбране, онда се ове грешке лакше схватају.

Осмо поглавље писац је посветио православној Цркви данас, обрађујући је по њеним помесним саставима. Помесни делови православне

¹³ Цариград, Александрија, Антиохија, Јерусалим, Русија, Србија, Румунија, Бугарска, Грчка, Грузија, Кипар, Синај, Албанија, Пољска, Чехословачка, Финска

Цркве обрађени су по хијерархијском редоследу¹³, као и ширење и мисија. Чињеница да је на једном месту сакупљена целокупна савремена историја Цркве говори о драгоцености ове књиге, јер осим у Православној вери (трећа књига) Томаса Хонка, ова тема није довољно обрађена на нашем језику. Тамо где је отац Јован имао више података опис помесне цркве је исцрпнији. Нарочито су добро обрађене цариградска, московска и румунска патријаршија, као и грчка архиепископија. Историја Српске Православне Цркве је обрађена фрагментарно, али су кључни детаљи наведени. Нарочита пажња је посвећена страдању Цркве у другом светском рату, као и под комунизмом. Ово поглавље увелико ће олакшати рад сваком ко има намеру да се посвети проучавању помесних делова Цркве, јер садржи основна питања која могу бити предмет рада, али и оном ко има једноставну потребу да сазна основне ствари о православној Цркви данас.

Претпоследње и последње поглавље књиге у вези су са почетком књиге и представљају њен богословски део. Можда ће након зачудити потез писца да се поново врати догматским темама, али све ово има за циљ појашњење позиција православне Цркве данас у њеном сусрету и комуникацији са инославним Западом. У поглављу *Учење и духовност* акценат је дат трима темама – питању богопознања и исхођења Светог Духа, питању смрти и наследног греха и питању исихазма као мистичног искуства обожења које оваплоћује тежњу човека да позна Бога сада и овде. Рашчлањена су сва питања разликовања православног и латинског учења, као и философских и антрополошких последица које из њих проистичу. Личносна функција Светог Духа у унутрашњем животу Бога и икономији спасења, на Западу је замењена простим унутрашњим односима јединствене суштине. Ово је имплицирало антропологију сасвим супротну Православној. У вези са овим је и питање смрти чија је суштина, за Запад, у „преношењу“ Адамовског греха, за разлику од источних Отаца, који никад нису доказивали одговорност Адамових потомака, већ су људе видели као изложене тиранији, неправди и смрти, и то од пада у грех. Све ово је завршено Васкрсењем Господа Исуса Христа у трећи дан по Писму. Уз ову тему обрађено је и учење о Дјеви Марији, тј. о погрешности учења о непорочном зачећу Богородице, присутном на Западу. „Дјева Марија је свакако била света и чиста од тренутка зачећа, али је рођена од Јоакима и Ане, и, као и сви људи, она је била смртна. Адамовско наслеђе је превазиђено у њеном Сину, који је рођен од Духа Светог“.¹⁴

Исихазам као боготражење јесте битна, ако не и суштинска карактеристика православне антропологије. Божанска благодат коју исихасти траже преображава заједно и тело и душу који су обједињени у новом животу и обасјани нествореном божанском светлошћу. На овај начин се „супротности светог Максима“ превазилазе (душа и тело) и цео човек се обожује. Циљ исихасте је да у телу води бестелесни живот, да отелотвори антиномију и вине се изнад закона створености. На ово се надовезују еклисиолошки ставови описани у последњем поглављу, а у органској вези са

¹³ Исто, стр. 163

почетком књиге. Још једном писац дефинише појам папског примата и јединства Цркве. Овим, већ обрађеним темама следи још савремено питање екуменизма. Наиме, поставља се питање јединства са Римом и јединство са протестантима, а у светлу прилика насталих после *Ватиканума два* и стварањем Светског савета Цркава. Питање јединства заокупља данас водеће теологе како православне Цркве, тако и инославне. Простор који му је посвећен у књизи далеко је испод оног који му је потребан за детаљну анализу. Заправо, ниједан савремени изазов који стоји пред Црквом, не побуђује толико контроверзи као питање екуменизма. Односи према овом изазову се деле на оне који су пријатељски расположени према могућности светотајинског општења (интеркомунија) са римокатолицима и протестантима и на оне која се овом оштро супротстављају. Понекад су ова два односа толико супротстављена да долази до међусобног оптуживања за фундаментализам или до анатемисања и претњи расколом.

Велику буру изазвали су сусрети папе Павла VI и васељенског патријарха Атинагоре, који су се завршили саслуживањем на Литургији. Да ли је патријарх, пре разјашњења догматских неслагања са Римом смео да општи у тајнама са неким ко се није одрекао оног учења који је на Истоку сматрано за јерес? Случај светогорског манстира Есфигмен, који од тада не признаје васељенског патријарха, свакако да представља једну крајност, али и пример до чега би могло доћи уколико се без обзира на усаглашавање еклесиолошких, тј. догматских ставова пожуре у сусрет јединству. У том случају то јединство је лажно. Скуп у Баламанду 1993. је отворио могућност за разговор дотичући се веома болног питања римокатолика источног обреда – унијата, за које је потврђено да треба да постоје законски и да „унија“ не може да буде пут васпостављања јединства Цркве. Нажалост, велики историјски терет лоших међусобних односа римокатолика и православца, нарочито тамо где се додирују (сва места бивше СФРЈ где су Срби живели заједно са Хрватима, Украјина) отежава истински сусрет, јер јединство Цркве не представља кабинетско јединство црквених прелата већ јединство заједнице, удова Тела Христовог. Све ово говори да је питање комуникација са Римом веома сложено, да изискује пуно добре воље и труда, али да се и поред свих тешкоћа не занемари јер је воља Оца била да сви буду једно (Јн 17, 11).

Што се тиче протестаната, православни имају сасвим супротно учење о Цркви. За протестанте Црква је „заједница покајаних грешника“. Они сматрају „да су поделе међу хришћанима у историји поделе саме Цркве. Јединство Цркве о коме говори Цредо није дакле у потпуности остварено ни у једној хришћанској конфесији, али сви морају да га траже. Захваљујући томе, Црква, приближавајући се јединству постаће пунија Црква“.¹⁵ Овакав став негира пуноћу и стварно присуство Христа у Цркви и представља blasfemiју Цркве као богочовечанског организма коме је глава Христос, а који живи Духом Светим. Могућност коју пружа Светски савет цркава, основан 1948., јесте сведочење православља и то ради постизања јединства

¹⁵ Исто, стр. 183

у вери. Наравно, требало би победити сопствену затвореност и окренути се Западу, не ради секуларизације, већ ради сведочанства. Нажалост, православни веома тромо приступају овоме, сећајући се Запада једино кад су у питању материјалне ствари. Приступање Савету не значи да Црква остале вероисповести сматра за Цркве, што не нарушава православну еклисиологију, а опет оставља простор за мисију. На нама је, дакле, да овај простор искористимо. Кад се говори о односу према Риму и Савету, не мисли се само о „напору прилагођавања или материјалној или литургијској сагласности, него о истинском подвигу, о једном делу љубави, али исто тако и смирености“.¹⁶ У овоме је и став оца Јована Мајендорфа који је, на основу свог богатог богословског искуства, сагледао проблем сусрета са западном икуменом, која више није у потпуности инославна и потреби да се он позитивно реши.

Додатак на крају књиге представља наставак поглавља које говори о православној Цркви данас.¹⁷ Овај својеврсни постскрипtum наставља да прати савремену историју Цркве тамо где је у осмом и десетом поглављу стао, с тим што је и он допуњен од стране Николе Лоског, јер је у посткомунистичком периоду дошло до значајних промена у савременој Цркви.

Потреба за књигама, као што је ова кратка студија оца Јована Мајендорфа, заиста је велика, и то зато што је Црква пред великим искушењима на која мора одговорити на прави начин и то што пре. Усаглашавање односа међу православнима, превазилажење ниционализма и нехришћанског ривализма између Москве и Цариграда, питање чије је хитно решавање императив који се поставља пред сваког православца. Изазов Запада и новог светског поретка још више усложњава ситуацију у којој је неопходно имати богословско-историјско знање о прошлости Цркве, пуно љубави и смирености. Ако би постојала замерка овој књизи, онда би то био њен обим, јер теме које обрађује изискују много више простора. Ипак, прегледност и концизност са којом су теме обрађене олакшавају и убрзавају упознавање са суштином проблема. Зато је ова књига веома драгоцену. Њена појава би требало да буде подстицај појави сличних наслова на српском језику.

Владан Костадиновић

---

¹⁶ Исто, стр. 192

¹⁷ Како је књига први пут објављена шездесетих година, а прилике су се, у међувремену, знатно измениле, то је 1991. године, приликом трећег издања, било неопходно написати овај додатак.

Протојереј Јован Брија, РЕЧНИК ПРАВОСЛАВНЕ ТЕОЛОГИЈЕ,

прев. са румунског епископ источно-амерички Митрофан (Кодић),
Хиландарски фонд при Богословском факултету СПЦ, друго
исправљено издање, Београд 1999, 1-574.

Румунска православна црква у савременој породици православних цркава и народа заузима све запаженије место, како по добро уређеном и развијеном унутрашњем црквеном животу и организацији, тако и по развоју савремене православне богословске мисли (о Румунској православној цркви у историји и данас укратко, Р. Поповић, *Православље на раскршћу векова*, Београд 1999, 139-160). Она је после Руске, најбројнија национална Црква у савременом свету (православних Румуна је око 20 милиона).

Један од најпознатијих румунских савремених богослова јесте високопречасни протојереј Јован Брија (његова докторска теза је *Догматски аспекти сједињења хришћанских цркава*, Букурешт 1968). Његово новије дело је РЕЧНИК ПРАВОСЛАВНЕ ТЕОЛОГИЈЕ (Dictionar de teologie ortodoxa, Букурешт 1981). Са румунског на српски дело је превео наш епископ Митрофан (Кодић), који је богословске науке студирао у Румунији. На српском језику књига се појавила први пут 1997. године. Пред нама је друго исправљено издање (исправљено што се тиче стилизације српског језика). Сама по себи чењеница да се дело за непуне две године два пута штампа, говори о великој пријемчивости његовој на српском говорном подручју.

РЕЧНИК ПРАВОСЛАВНЕ ТЕОЛОГИЈЕ карактеришу неке основне особине. На књигама овакве врсте које имају енциклопедијску концепцију раде групе научника-богослова, специјалиста за различите области теологије (догматика, историја, патристика, литургика, црквено право, библијске науке, ...). Отац Јован Брија је ово дело урадио сам, што за себе говори да је реч о аутору енциклопедијске ерудиције. Обрадио је свега 153 појма, а поређао их је по азбучном реду и снабдео најважнијом свременом литературом и изворима по делима светих Отаца. Дела овакве врсте већ одавно постоје и као таква су већ одавно препознатљива у нововековној богословској литератури. Примера ради треба поменути на француском језику, Dictionnaire de Theologie Catholique, Paris, 1903, ..., Dictionnaire de spiritualité, Paris 1932, ... или на немачком језику, Lexicon für Theologie und Kirche, Freiburg, 1957, ..., Evangelisches Kirchenlexikon, Göttingen, 1986, ... Такође је добро познат и од великог практичног значаја The Oxford Dictionary of the Christian Church (у редакцији Крос-Ливингстон, прво издање 1957.). Савремена богословска мисао и пракса имају потребу за делима овакве врсте, односно специјалним речницима, појмовницима као водичима кроз богати и широки свет хришћанске литературе.

За нас је опет занимљиво да се овакав Речник први пут појављује на српском језику (Ако се изузме Библијски речник протођакона Радомира

Ракића, друго издање, Београд 1994). Надати се да ће појава овог Речника бити добар подстицај да слично дело настане и на српском језику.

Занимљиво је по ком начелу (принципу) је отац Јован Брија урадио свој Речник? Аутор је, то није тешко уочити, имао свакако веома селективан одбир, ограничен приступ и обим, односно број појмова које је енциклопедијски обрадио. Укупно има 153 појма, по садржају веома разноврсна, обухватају све гране теологије. Судајући по одабраним појмовима, они су од посебног значаја и као такви препознатљиви су за православље као такво у односу, пре свега према осталим хришћанским деноминацијама (пре свега римокатолицима и протестантском свету). Глобална окренутост аутора је исто тако усмерена и наспрам атеизма и безбожног материјализма као објективног спољашњег амбијента у којем је аутор стварао дело имајући у виду потенцијалне читаоце, пре свега у Румунији а и у осталим земљама с оне стране „гвоздене завесе“, помрачених идеологијом безбожништва и „научног погледа на свет“. Речник Јована Брије и начин излагања, приступ и метод објашњавања јесте светоотачки у духу виђења неопатристике, која карактерише нову генерацију православних богослова 20. века (о. Јустин Поповић, Ј. Мајендорф, А. Шмеман, В. Лоски, и други). Дело исто тако, то је његова лако уочљива особина, има катихетско-мисионарски карактер и поруку. Намењено је углавном онима који стичу више богословско знање и формирају на академском нивоу богословско мишљење и ставове.

Речју, Речник православне теологије румунског теолога Јована Брије добро нам је дошао у српском преводу трудољубивог епископа Митрофана. Он је већ постао незаобилазно читиво не само за ученике богословија, студенте и професоре теологије, наше интелектуалце, већ и за све оне који хоће да упознају или на правом месту провере основно богословско значење и смисао главних богословских појмова православне Цркве.

Реч на промоцији,
новембар 1999. године

Протојереј Радомир Поповић

СЕДАМ СТУБОВА ПРЕМУДРОСТИ

*Историја васељенских сабора, прев са руског. М. М. Станковић,
Београд 1998, 5-168; Додатак 169-313.*

На тему Васељенских сабора код нас последњих година појавило се, додуше више у преводу на српски језик, неколико значајних дела која су иначе нашој широј црквеној јавности била слабије доступна. То је, пре свега, дело А. Карташова, *Васељенски сабори 1, 2*, Београд 1995. Саборима се делимично бави и дело А. Шмемана, *Историјски пут православља*, Цетиње 1994, као и Ј. Мајендорф, *Православна црква – јуче и данас*, Београд 1998. Ту је и књига Р. Поповића, *Васељенски сабори – одабрана документа*, Београд 1997. Све то говори да праве и целовите црквене историје нема без историје Васељенских сабора, који су с правом названи „стубовима премудрости“.

Књига *Седам стубова премудрости*, или тачније СЕДАМ ВАСЕЉЕНСКИХ САБОРА (Према Чети-минејима Св. Димитрија Ростовског) дело је познатог руског светитеља и писца Светог Димитрија Ростовског (+1709), а појавило се као извод из његовог опширнијег дела *Житија светих*, које је приређено 1968. године у Џорданвилу у Америци. Наиме, познато је да је Св. Димитрије Ростовски, поред осталог, један од првих и најплоднијих писаца светитељских житија у нововековној историји Православне цркве. О светитељима и њиховим подвизима најбоље пишу сами светитељи или они који су им по подвизима слични. Такав је, без сумње, био Свети Димитрије. Његово дело *Житија светих* штампано је у четири књиге (сваки том обухвата по три месеца, почев од септембра) у Кијево-Печерској лаври 1689/1705. године. (О Св. Димитрију Ростовском видети: Ј. Поповић, *Житија светих за септембар*, Београд 1976, 295-311, као и кратку монографију А. Ракића, *Свети Димитрије Ростовски*, Шабац 1998. Од истог светитеља на српском имамо његов *Духовни азбучник*, Вршац 1990).

У оквиру *Житија светих*, Св. Димитрије је просто неизбежно обрадио укратко, али сажето, и историју Васељенских сабора хришћанске Цркве. Најеминентнији учесници сабора били су управо светитељи. Сем тога, у црквеном предању Васељенски сабори су у живом памћењу и сећању Цркве. Сваки од сабора има у току године свој спомен, и то овим редом:

Спомен Првог васељенског сабора је 29. маја, као и седме недеље по Васкрсу;

- „ Другог васељенског сабора је 22. маја и 1. јуна;
  - „ Трећег васељенског сабора је 9. септембра;
  - „ Четвртог васељенског сабора је 16. јула;
  - „ Петог васељенског сабора је 25. јула;
  - „ Шестог васељенског сабора је 23. јануара и 14. септембра;
- Спомен првих шест васељенских сабора је 16. јула;
- „ Седмог васељенског сабора је 11. октобра и Прве недеље

Васкршњег поста.

Књига је писана у духу Предања и вере Православне цркве, као одговор оновременим заговарачима ревизије целокупног црквеног наслеђа у епохи рационализма. Чини нам се да је ово дело руског светитеља посебно данас актуелно и потребно, данас када се са разних страна чују разноврсни гласови, чак и унутар православне васељене, о потреби приближавања римокатолицима и другим савременим хришћанским деноминацијама, које на свој начин претендују да буду Црква.

У овом делу су Васељенски сабори обрађени веома прегледно и јасно, хронолошки и целовито и што је посебно занимљиво, врло приступачно за обичног, просечног познаваоца и читаоца. По много чему, ауторово излагање и изношење сложене проблематике догматских сукоба Цркве са јеретичима подсећа на једноставне и свима размљиве беседе, што одаје писца као доброг познаваоца материје којом се бави, с једне стране, а с друге стране, и његову умешност да буде разумљив.

Приређивачи ове веома драгоцене и корисне књиге сачинили су један *Додатак* (стр.169-311), као одличну допуну бољем разумевању самих Васељенских сабора. Најпре доносе студију архиепископа Аверкија, *Значај Васељенских сабора* (стр. 169-182). Затим следе посланице Св. Атанасија Великог, једног од највећих бранилаца православља од јеретика у IV веку, *Окружна посланица из 339. године*, и *Окружна посланица епископима Египта и Либије из 356. године*, а које су уперене углавном против аријанаца. Потом следи, од истог светитеља, догматско дело *Највећа реч о вери*. Приређивачи ове књиге с разлогом су овде уврстили *Посланицу Иве Едеског Марију Персијанцу*, из 434. године, а која се односи на спорове везане за Несторијеву јерес у V веку.

За новију црквену историју, опет везану за Васељенске саборе као мерило и критеријум верности Истини и православљу, није без значаја *Патријаршијска посланица* из 1895. године, а издала ју је Васељенска патријаршија (патријарх Антим VII, 1895-1896). Ова Посланица је издата посебно словенским Црквама, о потреби сједињења са Римокатоличком црквом. Посланица је по своме садржају веома концизна, јасна, указује укратко на основне новотарије и заблуде у вери и обичајима Римокатоличке цркве, које све заједно нису ништа друго до кршење вере потврђене на васељенским саборима.

На крају ове књиге су и два – нама по времену настанка веома блиска и савремена, а исто тако и актуална, поготову када су у питању односи православних са римокатолицима и дохалкидонцима (монофзитима) – виђења екуменизма, (*Глас савести*, стр. 266-294). Књига се завршава разматрањем могућности и потребе одржавања будућег васељенског сабора Православне цркве. То је, нама добро познато, писмо које је архимандрит Јустин Поповић, духовник у манастиру Ђелије код Ваљева, упутио 1977. године Светом архијерејском сабору Српске православне цркве, под насловом „Сазивање великог сабора Православне цркве“ (стр. 295-311). Аутор овог писма, следеући црквеном Предању, а имајући у виду савремено стање у православној васељени, оспорава могућност једног таквог

сабора, за који не постоје основне претпоставке које један сабор чине васељенским.

Укратко, књига *Седам стубова премудрости* корисна је и актуелна и савремена истовремено. Она нас на једноставан начин подсећа на потребу чувања Предања Цркве, чији глас је непоновљиво пројављен на Васељенским саборима.

Протојереј Радомир Поповић
